Отже, М. Драгоманов добре розумів і переконливо доводив впливовість культурно-освітньої роботи, як передумови поширення національної ідеї у масах, на процес формування української нації. При цьому питання створення національних підручників і їх використання в процесі навчання було одним із тих, що не лише теоретично, а й практично захоплювало вченого. Він вважав, що українська інтелігенція має враховувати реалії освітньої політики російського уряду і тому національне питання в освітній сфері потрібно відстоювати у педагогічній площині, щоб домогтися зміцнення національних сил. Саме така культурно-освітня діяльність українських освітян у суспільно-політичних умовах Російської імперії XIX ст. набула політичного значення.

---

1. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001. – С. 344.
2. Драгоманов М. Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): Хрестоматія./ Упоряд.: Л. Д. Березовська та ін. – К., 2003. – С. 20.
3. Там само. – С. 22.
4. Там само. – С. 23.
5. Там само. – С. 24.
6. Там само. – С. 25.
7. Там само. – С. 17.
8. Там само. – С. 26.

Р. А. Сегеда

СПРОБА ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА У ПРАЦІ „ШЕВЧЕНКО, УКРАЇНОФІЛИ І СОЦІАЛІЗМ”

Вивчаючи науковий доробок будь-якого діяча, що зробив вагомий внесок у царині гуманітарних наук, дослідникам доводиться постійно і послідовно долати кілька об’єктивних перешкод. Більшість вчених-мислителів у своїй творчості проходять кілька часових етапів, що зумовлює подеколи

кардинальну різницю у поглядах на одні й ті ж речі. Це є абсолютно природним, оскільки зайвий раз підтверджує зростання людини у особистісному розвитку, проте власне цей індивідуальний прогрес може зіграти злий жарт із дослідниками творчості цього діяча. Іноді у дослідника виникає спокуса висмикнути з усього масиву праць вченого тільки ті, які підтверджують вигідні для нього висновки й узагальнення. Таке навмисне спрощення, без об'єктивного та грунтовного аналізу всього творчого доробку, часом істотно спотворює дійсні погляди й переконання цієї людини. Так само достатньо часто дослідники нехтують старим і перевіреним принципом історизму. Мова йде про те, що вивчення творчого доробку вчених та митців гуманітарного напрямку розглядається у часовій системі координат дослідника їхньої творчості. Відповідно, без дослідження та врахування широкої загальної картини політичного, соціально-економічного та культурного життя періоду, коли жив і творив той чи інший вчений, аналізуються та інтерпретуються його наукові праці, погляди й переконання. Подібні методологічні помилки і створюють часом примітивні до спотворення дефініції щодо поглядів відомих людей на ті чи інші події та явища.

Постійно маючи на увазі висловлені міркування, спробуємо проаналізувати соціалістичні погляди М. Драгоманова, висловлені ним у праці «Шевченко, українофіли і соціалізм». Написання цього історико-полемічного есе припадає на початок 1879 р. – передостаннього року правління найліберальнішого російського монарха Олександра ІІ, за якого відбувся значний розвиток прогресивної громадської думки. Написання М. Драгомановим цієї статті, в саме цього року, мало накласти певний відбиток соціально-політичного оптимізму на творчий процес автора, що власне й спостерігаємо в останніх рядках цієї публікації, де йдеться про те, що „ ... конституція в Росії дасть волю чималій купі праці української ..." [1]. Тільки вбивство Олександра ІІ, у кишені якого дійсно знаходився проект першої російської конституції, зупинило процес демократизації Російської імперії, про який М. Драгоманов писав за два роки перед тим. Одначе, про це у 1879 р. не було відомо і його праці ще повні достатньо позитивних сподівань.

Торкаючись безпосередньо праці „Шевченко, українофіли і соціалізм", слід зазначити, що присвячена вона, значною мірою, достатньо критичному аналізу творчості Т. Шевченка, а не

вибудові власне ідейно-теоретичних конструкцій соціалістичного змісту. Оцінюючи творчість Т. Шевченка, М. Драгоманов дав їй досить стриману оцінку: „Кобзар" багато в чому є зерно, що перележало в коморі й не послужило як слід і в свій час, коли було свіже, а тепер уже мало на віщо й годиться" [2]., Він як скурпульозний дослідник чи не вперше застосував до вивчення доробку Т. Шевченка принцип історизму, який полягав в аналізі його поетичної спадщини не тільки як поезії чи набору гасел (за що він нещадно критикував у цій праці галицьке українство), але і умов, в яких доводилось жити і творити Т. Шевченку. Грунтуючись на творчості Т. Шевченка, М. Драгоманов у цій статті проводить кілька основних думок щодо принципової різниці між російським та європейським соціалізмом і пропонує свій ідеологічний шлях побудови українського соціалізму (громадівства). У першу чергу, М. Драгоманов аналізує принципову різницю між початковим європейським соціалізмом того ж Сен-Сімона та Шевченковим „мужиколюбством", яке грунтувалося на архаїчних мріях про „правду" і „волю" [3]. Головною бідою Т. Шевченка, на думку М. Драгоманова, була відсутність у Т. Шевченка „думки про прогрес історичний і що думки його й мрії не виросли на грунті вже зробленого широкого прогресу громадського" [4].

Відійшовши від аналізу творчості Т. Шевченка, М. Драгоманов робить історичну замальовку історичного минулого Російської імперії і Європи та шляхів виникнення і розвитку соціалістичних ідей у цих двох суб'єктів історичного поступу. Ця різниця, на думку, М. Драгоманова, полягала в тому, що „коли поєвропеєний російський чоловік XIX ст. починав думати про зміни недоладних порядків своєї країни подібно тому, як змінялись вони громадською працею в Європі, то йому приходила на думку не та впорядкована, чи затяжна, чи гостра повстанська праця, яка й складає прогрес в Європі, а тільки або вчинок царський якого-небудь Петра І, або різня якого-небудь Пугачова – в обох випадках катастрофа над громадою, а не вільний і спільний вчинок ліпших сил громадських, чи то мирний, чи то повстанський" [5]. Тож власне інші обставини історичного розвитку Росії та Європи й пояснюють на думку М. Драгоманова, різну природу походження та розуміння соціалістичних, чи то громадівських ідей.

Після історичного екскурсу М. Драгоманов переходить до деяких аспектів свого бачення соціалізму та його перспектив для

України. Він вважає що в першу чергу варто відмовитись від суб'єктивізму в аналізі історичного минулого та припинити реконструкцію історичного процесу тільки у вигідному для певних поглядів руслі. „Ми не бачимо користі ні для якого „діла", а ще більше для народного, в тому, щоб не бачити того, що справді було і є на світі, а бачити те, що нам хочеться щоб було", – власне так було чи не вперше в історії України обгрунтовано принцип історизму в дотичності до розвитку соціалістичних ідей М. Драгоманова. По-друге, автор дає свою оцінку ролі особистості в історії – „ не бачимо також, щоб для громадської праці безпремінно треба було, щоб чоловік мав безмірну віру й у свої сили, в те, що од одної труби його впадуть стіни Єрихону. Ми думаємо, що ... кожний путній чоловік мусить поставити собі метою робити так, щоб, умираючи, міг сказати, що він хоч одну частину справ людських лишає хоч трохи в ліпшому стані ніж він застав її" [6].

Відповідно до своїх переконань М. Драгоманов аналізує й історичний шлях Росії та майбутній шлях соціалізму в Росії. До головних особливостей автор зараховує: по-перше, нестачу в громадах Росії практичного й теоретичного грунту, який розвивався в Європі ще з XI ст.; по-друге, малу увагу до цього руху з боку російських інтелектуалів й по-третє, сподівання одразу зробити в Росії соціальну революцію [7]. Проте, автор все ж таки впевнений у тому, що „Московщина вже стала на європейську дорогу" [8], тому росіянам доведеться пройти весь той шлях, який сотнями років долала Європа, аби врешті-решт дійти до тих самих результатів і розвиток соціалістичних ідей є неминучим.

Перед Україною постає величезна проблема, оскільки „справа соціалізму мусить іти поруч із справою вирятування своєї породи" [9]. Тобто, визволення соціальне має бути поруч із визволенням національним. Знову ж таки, в обранні соціалістичного напрямку перед Україною, на думку М. Драгоманова, відкриваються два шляхи. Перший – влитися у загальноросійський шлях розвитку соціалістичних ідей, який, на переконання Драгоманова, так і залишить Україну „провінційним родичем" [10]. Більш перспективним видається мислителю інший шлях – розвиток соціалістичних, громадівських ідей на українському грунті, оскільки „думки, до яких тепер пристає нове українство, витримають, бо то думки всесвітні" [11]. Розвиток цих ідей, за переконанням М. Драгоманова, в Україні спочатку має

пройти шлях створення в українських містах широкої мережі громадівсько-українських товариств. Ці товариства повинні підняти на сучасний рівень українське письменство, яке має бути конкурентноздатним і для російських соціалістичних ідей. Надалі слід розвивати теоретичну базу, яка б сприяла подальшому розвитку цього руху, адже „навіть два-три десятки поважно та правдиво й вільно написаних книг про Україну, яка вона була й мусить бути ... про громадські рухи Європи та про докладний образ новішого європейського наукового погляду на природу – зробили б велике діло" [12].

Таким чином, зробивши аналіз історичного розвитку України, Росії та Європи у праці „Шевченко, українофіли і соціалізм" М.П. Драгоманов, першочерговим завданням у поширенні соціалістичних, громадівських ідей бачить в розвитку писемності серед широких верств українства. Ці погляди вченого чітко вкладаються у рівень суспільної української думки того часу і є яскравим взірцем розвитку тогочасних європейських ідеологій на українському грунті.

---

1. М. П. Драгоманов Вибране – К., 1991. – С. 429.
2. Там само. – С. 402.
3. Там само. – С. 405.
4. Там само. – С. 405.
5. Там само. – С. 408.
6. Там само. – С. 413.
7. Там само. – С. 416.
8. Там само. – С. 416.
9. Там само. – С. 417.
10. Там само. – С. 429.
11. Там само. – С. 427.
12. Там само. – С. 428.